

Branislav Vlahović¹, Danilo Tomić¹ Boris Kuzman²

SPOLJNOTRGOVINSKA RAZMENA AGROINDUSTRIJSKIH PROIZVODA REPUBLIKE SRBIJE I HRVATSKE

EXTERNAL TRADE AGROINDUSTRIAL PRODUCT OF SERBIAN AND CROATIAN

Abstrakt

Spoljnotrgovinska razmena agroindustrijskih proizvoda i liberalizacija trgovine ispoljava pored prednosti i niz otežavajućih okolnosti i rizika. Za proizvođače hrane u Srbiji proces liberalizacije trgovine predstavlja oštru konkurenciju. To podrazumeva neophodnost podizanja tehnološkog nivoa proizvodnje, produktivnosti, efikasnosti i primene marketing menadžmenta. Veća konkurencija na domaćem tržištu treba da doprinese povećanju kvaliteta i ponude robe. Realno je očekivati i pad cena proizvoda, što u perspektivi može predstavljati problem domaćim proizvođačima, smanjenjem njihovog dohotka. Međutim, ovaj proces potrošačima pruža mogućnost šireg izbora proizvoda raznovrsnijom ponudom jeftinije robe.

Predmet istraživanja ovog rada jeste spoljnotrgovinska razmena agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije sa Republikom Hrvatskom u okviru potpisanog CEFTA sporazuma, u skladu sa sporazumom o slobodnoj trgovini. On doprinosi da Zapadni Balkan postane ekonomski integrisano područje za promet roba i usluga. Ujedno treba da predstavlja prepoznatljivu destinaciju za strana ulaganja. Cilj istraživanja jeste sagledavanje mogućnosti unapređenja i proširenja spoljno trgovinske razmene agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije, kao i smanjenje uvoza iz Republike Hrvatske. Zadatak, je, pored ostalog da se kvantifikuju nastale promene, kako bi se dobio uvid o kretanju i ostvarenim tendencijama, kao i da se utvrde međusobne uslovljenosti faktora koji su dominantno uticali na ispoljene tendencije.

Cljučne reči: CEFTA, agroindustrijski proizvodi, Srbija, konkurentnost, spoljnotrgovinska razmena.

Abstract

As foreign trade exchange of agricultural products and trade liberalization shows advantages it expresses many aggravating circumstances and risks. Process of trade liberalization means tough competition for food producers in Serbia. It implies necessity of technological level production raising, productivity raising, efficiency raising and implementation of marketing management. High level of competition needs to enable increasing of goods quality and offer. It is real to expect that costs of products be lower, what can

¹ Dr Branislav Vlahović, red. Prof. Poljoprivredni fakultet, 21000 Novi Sad, Trg Dositeja Obradovića 8, tel. +381 (065) 55-17-222, e-mail: vlahovic@polj.uns.ac.rs

² Dr Danilo Tomić, prof. Visoka poslovna škola strukovnih studija, 2100 Novi Sad Vladimira Perića Valtera, br.4. tel: +381 (065)8478965, e-mail: filipt@nadlanu.com

³ Mr Boris Kuzman, Direktor plana i analize, Depal Ljubljana, 21000 Novi Sad, Jovana Cvijića 50, tel: +381 (063)59-'129, e-mail: kuzmanboris@yahoo.com

cause problem to domestic producers by decreasing their income. But, this process enables customers to buy more different products in lower costs. The exploring subject of this research is foreign trade exchange of agricultural products of Serbia with republic of Croatia CEFTA, according to free trade agreement. This agreement enables West Balkan to become economically integrated area which represents remarkable destination for foreign investments.

The goal of this research is to perceive possibilities of improvement and expanding of foreign trade exchange of agricultural products of Serbia in Republic of Croatia.

Method of scientific work and data source: In this work there is going to be used standard statistical and mathematical methods. Also, there is going to be used analysis of accepted data contents and results of previous researches. As data resources there are going to be used Foreign Trade Official Statistics, Ministry of Agriculture articles, Chamber of commerce articles and other relevant sources. Period from 2004 to 2008 is enclosed with this research.

Key words: *CEFTA, food, Serbia, trade, competition, foreign trade, competitiveness*

UVOD

Izvoz agroindustrijskih proizvoda i čini osnovu razvoja poljoprivrede, a samim tim i privrede u celini. Svaka zemlja teži da poveća izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Ona takođe, teži da maksimalno smanji uvoz, odnosno da ostvari pozitivan bilans spoljnotrgovinske razmene. Republika Hrvatska predstavlja značajnog spoljnotrgovinskog partnera Republike Srbije. Da bi se ostvarili što bolji rezultati u spoljnotrgovinskoj razmeni sa nekom zemljom, neophodno je istraživati tržište i svoje proizvode prilagoditi zahtevima i potrebama inostranih potrošača.

Predmet istraživanja ovog rada jeste spoljnotrgovinska razmena agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije sa Republikom Hrvatskom u okviru potpisanog CEFTA sporazuma, u skladu sa sporazumom o slobodnoj trgovini. CEFTA sporazumom obuhvaćeni su industrijski i poljoprivredni proizvodi, pri čemu je kod industrijskih proizvoda, po pravilu, veći stepen liberalizacije. Poljoprivredni proizvodi obuhvaćeni su trgovinskim povlasticama ograničenog dometa, s obzirom na posebnu osetljivost poljoprivrednog sektora. Cilj istraživanja jeste sagledavanje mogućnosti unapređenja i proširenja spoljnotrgovinske razmene. Zadatak, je, pored ostalog da kvantifikuje nastale promene, kako bi se dobio uvid o kretanju i ostvarenim tendencijama, kao i da se utvrde međusobne uslovljenosti faktora koji su dominantno uticali na ispoljene tendencije.

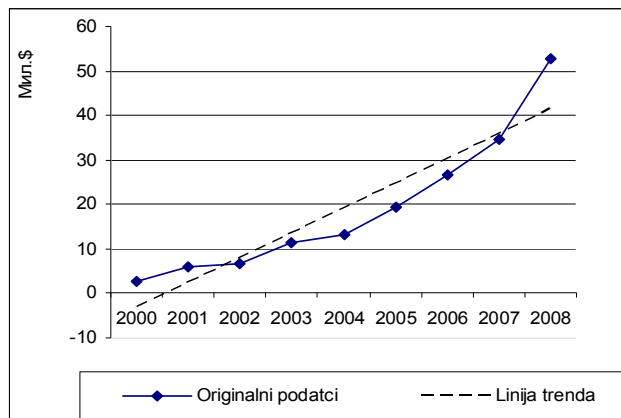
1. Izvori podataka i metodologija rada

Osnovne izvore podataka predstavlja statistika spoljne trgovine, materijali Ministarstva poljoprivrede, Privredne komore i drugi relevantni izvori. Rađena je analiza izvoza po robnim grupama prema standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji (SMTK). Istraživanjem je obuhvaćen vremenski period 2001-2008. Istraživanje se zasniva na tzv. "istraživanju za stolom" ("*desk research*"), koji predstavlja obradu raspoloživih podataka uz primenu standardnih statističko-matematičkih metoda. Intenzitet kretanja promena kvantifikovan je izračunavanjem stopa promena primenom funkcija sa najprilagođenijim linijama trenda originalnim podacima. Stabilnost izvoza i uvoza računata je primenom koeficijenta varijacije. Takođe, koristi se analiza sadržaja usvojenih dokumenata i rezultati dosadašnjih istraživanja ove problematike.

2. Rezultati istraživanja

2.1. Izvoz agroindustrijskih proizvoda u Republiku Hrvatsku

Prosečan izvoz agroindustrijskih proizvoda iz Republike Srbije u Hrvatsku iznosio je 19 miliona dolara (2001-2008). U ukupnom izvozu u zemlje CEFTA sporazuma Hrvatska je učestvovala sa 5,2%. U analiziranom vremenskom periodu prisutna su pozitivna kretanja, koja se ogledaju u rastu izvoza (*grafikon 1*). U poslednjoj godini izvoz dostiže nešto preko 50 miliona dolara. Međutim, s obzirom na raspoložive resurse, vrednošću i strukturom izvoza ne možemo biti zadovoljni.

Grafikon 1. Izvoz agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije u Hrvatsku

Izvor: Republički Zavod za statistiku

Izvoz je uslovljen, pre svega, obimom i strukturom poljoprivredne proizvodnje, kapacitetima prehrambene industrije, ostvarenom visinom domaće potrošnje, nivoom otvorenosti tržišta, odnosom cena na domaćem i međunarodnom tržištu, stepenom podsticaja od strane državnih organa, kao i carinskim i drugim netarifnim ograničenjima. Analiza izvoza po robnim grupama, prema standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji (SMTK), ukazuje da dominiraju robne grupe voće i povrće sa 35%, slede žitarice i proizvodi od žitarica (16%). Kafa, čaj, kakao i začini činili su 11%, dok su ostali proizvodi za ishranu iznosili 8% prosečnog izvoza. Evidentno je izuzetno malo učešće stočarskih proizvoda. Najveći rast izvoza zabeležen je kod stočne hrane, po stopi od 133,4%, sledi duvan sa 50%, dok ostale grupe imaju nešto niže stope promene (*tabela 1.*) Robne grupe kod kojih nije bilo značajnih oscilacija su šećer, proizvodi od šećera i med koji su u ukupnom izvozu učestvovali sa 2%. U izvozu Republike Srbije u Hrvatsku preovlađuju poljoprivredno prehrambeni proizvodi sa niskim stepenom finalne obrade. Pre svega, dominiraju sirovine. Ovakva struktura nije zadovoljavajuća. Ona ukazuje na probleme srpskog prerađivačkog kompleksa, koji zemlji kao što je Hrvatska sa relativno razvijenim prerađivačkim kompleksom teško može da parira.

Odsek	Robni sektori	X (Mil.\$)	Stopa	CV	Učešće
			(%)	(%)	(%)
00	Žive životinje	0.80	25,7	162,6	4
04	Žitarice i proizvodi	3.07	37,6	47,7	16
05	Povrće i voće	6.81	22,6	59,3	35
06	Šećer, proizvodi i med	0.44	35,9	81,8	2

07	Kafa,čaj,kakao i začini	2.04	33,3	40,9	11
08	Stočna hrana (osim žita u zrnu)	1.68	133,4	122,2	9
09	Razni proizvodi za ishranu	1.45	46,7	50,7	8
11	Pića	1.46	38,3	50,1	8
12	Duvan	0.34	50,0	85,4	2
	Ostalo	1.10	33,2	56,4	6
<i>Izvor: obračun na bazi Republičkog zavoda za statistiku</i>					

Tabela 1. Izvoz agroindustrijskih proizvoda po robnim grupama iz Republike Srbije u Republiku Hrvatsku (2000-2008.)

U cilju dinamiziranja izvoza, neophodno je iskoristiti komparativne prednosti agroindustrije (povoljni agroekološke uslovi, postojanje značajnih kapaciteta prehrambene industrije, stručni kadrovi i sl.). Svi napred navedeni faktori treba da budu u funkciji stvaranja stabilnih izvoznih viškove proizvoda koji će po kvalitetu zadovoljiti potrebe tržišta Republike Hrvatske. Neophodno je odgovarajućim ekonomskim merama stimulisati oživljavanje celokupne poljoprivredne proizvodnje, što se javlja kao neophodan preduslov izvoza. Prema potpisanom CEFTA sporazumu nisu dozvoljene izvozne subvencije države za izvoz u zemlje potpisnice ovog sporazuma.

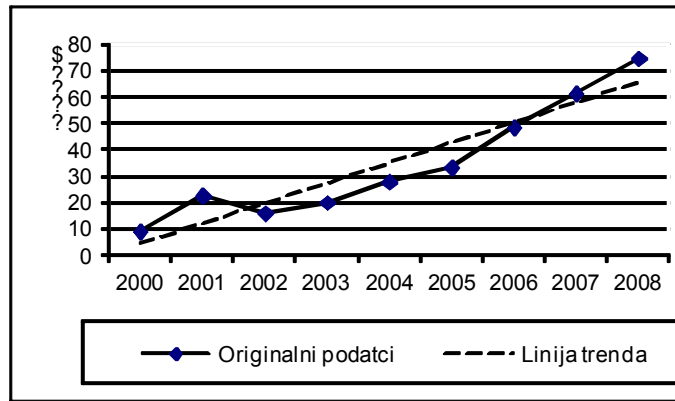
Neophodan preduslov jeste, pored ostalog, i stalno istraživanje potreba i zahteva ovog tržišta. Takođe, neophodno je da agroindustrijski proizvodi budu prilagođeni standardima koji vladaju na tržištu Republike Hrvatske: ISO, HACCP, GLOBAL GAP (u pogledu kvaliteta proizvoda, veličine, načina pakovanja, vrste ambalaže i sl.). Evidentno je da su uslovi kvaliteta, kao i veterinarsko sanitarna zaštita znatno pooštreni u odnosu na raniji period. Važno pitanje jeste i visina izvoznih cena agroindustrijskih proizvoda. Naime, potrebno je da naše cene budu konkurentne na ovom veoma značajnom tržištu. Međutim, *Presnall i sar.* (2003.) navode da cenovna konkurentnost nije više određujuća izvozna prednost, već su se kao značajno opredeljujući pokazali kvalitativni faktori: dizajn, ambalaža, pouzdanost i brzina isporuke, trgovinska marka ("brand"), sposobnost zadovoljavanja specifičnih zahteva potrošača upotrebe, usluge tokom i posle kupovine, garantni rokovi i poštovanje ugovornih obaveza u poslovima izvoza, pitanje patenata, uvođenje i korišćenje, permanentno oglašavanje u medijima, zastupanje trgovinskih interesa naše zemlje i građenje pozitivnog imidža proizvoda kompanije i promocija nacionalnog identiteta. Neophodno je voditi računa o konkurentnosti. U najširem smislu, međunarodna konkurentnost nacionalne privrede zasniva se na merenju i upoređenju makroekonomskih pokazatelja i životnog standarda pri čemu je u središtu pažnje produktivnost, dok se u užem smislu određuje kao sposobnost zemlje da izvozi svoje proizvode na svetsko tržište (*Leko-Šimić*, 1999).

Proizvodi iz Srbije do sada nisu u velikoj meri preferirani od strane potrošača u Hrvatskoj. Razlozi leže, pre svega, u vanekonomskim faktorima. Treba definisati promotivne aktivnosti da budu u funkciji povećanja izvoza. Prema *Vlahoviću i sar.* (2009) da bi Republika Srbija povećala izvoz njeni proizvodi moraju biti konkurentni po kvalitetu, asortimanu i cenama. To podrazumeva efikasne, tržišno orijentisane, profitabilne, proizvodne programe, prilagođene zahtevima i potrebama potrošača.

2.2. Uvoz agroindustrijskih proizvoda iz Republike Hrvatske

Prosečan uvoz agroindustrijskih proizvoda iz Republike Hrvatske iznosio je 35 miliona dolara. U ukupnom uvozu iz zemalja potpisnica CEFTA sporazuma uvoz iz

Hrvatske činio je 28,6%. U analiziranom periodu od 2000. do 2008. uvoz godine beleži značajan porast. Najveći rast uvoza zabeležen je u periodu 2000-2001. godina kada je povećan oko 2,5 puta, sa prvobitne sume od 9 miliona na 22 miliona dolara. U 2002. godini uvoz je zabeležio značajan pad. Nakon oscilacija, od 2003. do 2008. godine uvoz je u konstantnom rastu (*grafikon 2*). U poslednjoj analiziranoj godini uvoz dostiže preko 70 miliona dolara.

Grafikon 2. Kretanje uvoza agroindustrijskih proizvoda iz Hrvatske u Srbiju
Izvor: Republički Zavod za statistiku

Posmatrano sa aspekta uvoza po robnim grupama (SMTK), struktura uvoznih proizvoda relativno je homogena. Srbija je najviše uvozila duvan i proizvode od duvana 30%, dok proizvodi za ishranu čine nešto više od 21% ukupnog uvoza. Evidentno je da u analiziranom periodu dolazi do promene strukture uvoza. U 2000. godini piće, duvan i proizvodi od duvana činili su preko 90% uvoza. Ostali proizvodi imali su marginalni značaj. U 2001. godini, Republika Srbija počinje da uvozi i druge proizvode dok uvoz duvana i pića pada na 77%. U 2002. godini uvoz duvana i pića iznosi 54% a od 2003. godine uvoz se menja u korist prerađivačkog kompleksa. 2004. godinu karakteriše znatno razuđeniji uvoz. Naime, Srbija u ovom godini i dalje najviše uvozi duvan i proizvode od duvana, preko 29%, ali se pojavljuju i druge robne grupe. Prerađeni proizvodi u strukturi uvoza učestvuju sa 20%, riba i prerađevine sa 11%, kafa, čaj, kakao i začini sa 7%, stočna hrana (osim žita u zrnu) 8%, mleko, mlečni proizvodi i jaja 5% i voće i povrće sa 5%. U 2005. godini prednjači uvoz duvana i proizvoda od duvana sa 27%, ribe i prerađevina od ribe sa 13%, kafa, čaj, kakao i začini sa 10%. Dinamičniji uvoz iz Hrvatske primetan je od 2006. godine. Uvoz stočne hrane (osim žita u zrnu) učestvuje sa 10%, žitarica sa 10% i ribe i prerađevina sa 6% uvoza. Period od 2007. do 2008. godine odlikuje blagi pad uvoza duvana i proizvoda od duvana, sa 20% u 2007. godini na 16% u 2008. U pomenutoj godini uvoz voća dostiže rekordan iznos 13% uvoza. Najveća stopa rasta uvoza evidentna je kod žitarica 268,7%, sledi povrće i voće sa 52,3%, dok najnižu stopu promene ima duvan (*tabela 2*). Najzastupljeniji su proizvodi sledećih kompanija: *Agrokor, Podravka, Kraš, Lura, Atlantik grupa* i sl. Neke od njih su i vlasnici kompanija u Srbiji: *Frikom* i *Štark* Beograd, *Dijamant Zrenjanin, Somboled, Sombor* i dr.

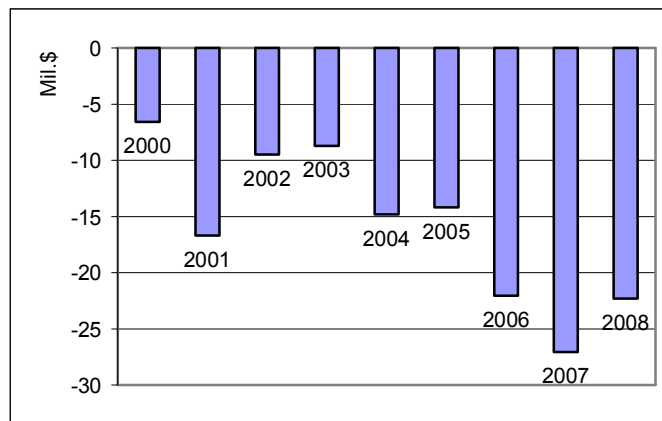
Odsek	Robni sektori	\bar{X}	Stopa (%)	CV (%)	Učešće (%)
00	Žive životinje	0.46	63,4	122,6	1
04	Žitarice i proizvodi	2.38	268,7	80,2	7

05	Povrće i voće	2.78	87,5	79,4	8
06	Šećer proizvodi i med	1.25	49,3	71,8	4
07	Kafa,čaj,kakao i začini	3.10	52,3	65,9	9
08	Stočna hrana	1.35	20,3	63,2	4
09	Razni proiz. za shranu	7.21	18,5	46,6	21
11	Pića	1.48	45,2	92,2	4
12	Duvan	10.58	2,6	26,9	30
	Ostalo	4.37	21,2	31,4	12
<i>Izvor: Republički Zavod za statistiku</i>					

Tabela 2. Uvoz agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije iz Republike Hrvatske (2000-2008.)

2.3. Bilans spoljnotrgovinske razmene agroindustrijskih proizvoda

Analiza spoljnotrgovinske razmene agroindustrijskih proizvoda ukazuje da je Republika Srbija u celokupnom istraživanom periodu (2000-2008) imala deficit koji je prosečno iznosio 15 miliona dolara godišnje.

Histogram 1. Bilans spoljnotrgovinske razmene agroindustrijskih proizvoda Srbije i Hrvatske
Izvor: Republički Zavod za statistiku

Najveći deficit spoljnotrgovinske razmene sa Hrvatskom, Republika Srbija ostvarila je 2007. godine (histogram 1) u iznosu većem od 27 miliona dolara da bi krajem 2008. godine uspeła da isti smanji na 22 miliona dolara.

Odsek	Robni sektor	X (Mil.\$)	Stopa (%)	CV (%)	Bilans 000 \$
00	Žive životinje	0.34	42,1	37,7	3.055
04	Žitarice i proizvodi	0.70	22,6	18,0	6.257
05	Povrće i voće	4.03	59,1	59,4	3.242
06	Šećer proizvodi i med	-0.81	186,3	68,2	-7.295
07	Kafa,čaj,kakao i začini	-1.06	52,2	29,3	-9.575
08	Stočna hrana	0.33	19,7	15,5	2.976
09	Razni proizvodi za ishranu	-5.76	396,5	94,0	-51.805
11	Pića	-0.01	0,7	0,5	-95
12	Duvan	-10.24	3024,6	132,6	-92.202
	Ostalo	-3.27	298,7	84,7	-29.445
	UKUPNO:				-14.889

Izvor: Republički Zavod za statistiku

Tabela 3. Bilans spoljnotrgovinske razmene agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije i Republike Hrvatske (2000-2008.)

Posmatrajući bilans razmene po robnim grupama uočava se da je u pojedinim robnim grupama Srbija ostvarila pozitivan bilans ali je on nedovoljan da se neutrališe ispoljeni deficit. Pozitivan bilans razmene Republika Srbija ostvarila je kod voća i povrća, dok su žitarice i proizvodi od žita, stočna hrana i žive životinje, robne grupe kod kojih je ostvaren marginalno pozitivan bilans. U ostalim robnim grupama prisutan je deficit u razmeni.

Republika Srbija u perspektivi mora da menja agrarnu politiku, pre svega, da definiše strategiju razvoja poljoprivrede i prehrambene industrije, snizi kamate za nabavku poljoprivredne mehanizacije opreme za preradu poljoprivredno prehrambenih proizvoda. Deficit u razmeni moguće je eliminisati i poboljšanjem kvaliteta svojih proizvoda, primenom marketing koncepta i unapređenjem tehničko-tehnološke proizvodnje, što može uticati na konkurentnost cena poljoprivredno prehrambenih proizvoda. Neophodno je podići konkurentnost na viši nivo. Prema *Vlahoviću i sar.* (2009) konkurentnost se može povećati isključivo stalnim promenama u proizvodnoj i tržišnoj orijentaciji odnosno definisanjem proizvoda prema potrebama i zahtevima inostranog tržišta. Neophodna je dugoročna saradnja sa inopartnerima, takođe, potrebno je permanentno podizati kvalitet proizvoda uz snižavanje troškova proizvodnje.

Zaključak

Republika Srbija beleži konstantan negativan bilans spoljnotrgovinske razmene sa Republikom Hrvatskom. Naime, ukoliko Republika Srbija ima aspiracije ka leaderskoj poziciji na CEFTA tržištu, u oblasti proizvodnje i izvoza agroindustrijskih proizvoda, nikako ne sme da potceni uvoz određenih poljoprivrednih proizvoda koje ona sama može efikasno da proizvodi. Osnovni pravac budućeg razvoja agroindustrije jeste optimalno korišćenje i raspoloživih proizvodnih kapaciteta, povećanje obima poljoprivredne proizvodnje roba koje se kontinuirano uvoze. Neophodna je izmena proizvodne strukture u korist intenzivnih proizvodnji namenjenih izvozu, proizvodnja visoko-finalnih i visokokvalitetnih proizvoda uz poboljšanje konkurentne pozicije. Sve ovo radi podmirenja domaće tražnje i značajnog smanjenja uvoza poljoprivredno prehrambenih proizvoda iz Republike Hrvatske.

Literatura

1. *Vlahović, B., Kuzman, B., Maksimović, Branka* (2009): CEFTA sporazum i njegov značaj za spoljnotrgovinsku razmenu agroindustrijskih proizvoda Republike Srbije, Poslovno okruženje u Srbiji i svetska ekonomska kriza, zbornik radova. Visoka škola strukovnih studija, Novi Sad.
2. *Vlahović, B., Tomić, D., Ševarlić, M.*, (2009): Konkurentnost agroprivrede Srbije – činilac uspeha na međunarodnom tržištu, Tematski zbornik: Agroprivreda Srbije i Evropske integracije: gde smo i kako dalje ?, Novi Sad.
3. *Presnall, A., i sar.*, (2003.): Konkurentnost poljoprivrede Srbije, Jefferson Institute, Narodna Banka Srbije, Beograd.

4. *Hamović, Vladana i sar.* (2007): «CEFTA – jačanje konkurencije i slabljenje monopola», Zbornik radova:Ekonomika poljoprivrede, Beograd.
5. *Leko-Šimić, M.*, (1999): Međunarodna konkurentnost hrvatskog gospodarstva u okruženju tranzicijskih zemalja srednje i istočne Europe, Tržište, Ekonomski fakultet Osijek, vol. 11., br. 10.
6. Republički zavod za statistiku Srbije. Baza podataka spoljne trgovine, <http://webrzs.stat.gov.rs/axd//spoljna/izbor.htm>.